

Új erkölcs.

— A modern socialismus etikája. —

Első közlemény.

Izzó talaj az, a melyen állunk s járunk. Vulkanok rémes kitörése fenyeget bennünket. A merre nézünk, mindenfelé s minden téren valami titkos forrongást s elégtelenséget és romboló kedvet észlelünk. Mintha csak megest valami új bort tölthetnének az ócska tömlőkbe s annak erejétől ezek im repedeznének. Mintha csak megest valami világra szóló nagy változás közelednék: a régiek elmúlnak s ime mindenek megújulnak.

Beléptünk a XX-ik századba s vele — úgy látszik — egy igazán új korszakba, a mely nem kisebb feladatra, mint merőben új társadalmi rend megalapítására vállalkozik s a mely, épp ez okból kell, hogy mindnyájunkat a legnagyobb mértékben érdekeljen. A struczpolitika többé nem használ. Vagy akarjuk vagy sem: fejünket immár a homokból ki kell húznunk, mert az új kor szele hátba csapdos; és szemünket is ki kell nyitnunk, hogy lássunk, s megértsük, miféle szellem az, a mely magával ragad s hová, merre viszen? Fel avagy le, előre vagy hátra, boldogabb vagy boldogtalanabb állapotba, üdvösségbe vagy kárhozatba?

Az időknek jelei vagynak. A mai idők jele a *socialismus*. De hát mi is voltakép a *socialismus*?

Alapjában véve nem új dolog. Mint minden szellemi élet ható s alakító elv, ott lappangott az is kezdettől fogva az emberi lelkekben és fénysugarait hol itt, hol ott ki is bontogatta; de az egész mivelte és míveletlen emberi társadalmat mozgató éles elvként s irányként csakis most, ebben a mi XX-ik századunkban lépett fel. Ma a *socialismus* uralkodó kér-

dés s létjogosultságát a társadalmi élet minden terén és körében vitatja. Eredetileg, mint az egyéni életelv, vagyis az individualismus nagy ellenlábasa jelentkezett. Alapgondolata, hogy a társadalmi életfejlődés végső célja a közösség és nem az egyén, következésképp, hogy csakis a közösség s nem egyszersmind, hogy az egyén is öncél. Ellenkezésképp, az egyén csak eszköz a közösség kezében. A miből aztán szükségszerűleg foly ama sarkötétel, hogy minden a közösségé és az egyéné semmi, illetőleg, hogy az egyéné csakis annyi, a mennyi neki a közösség révén mint a közösség egyik önálló részecskéjének jut.

A mód azonban, a mely szerint ezt az alap gondolatot a történetileg felmerült socialistikus rendszerek megvalósítani törekedtek, igen nagyon különböző.

Nem lehet célokom mind e módozatoknak, közelebb az ókori socialistikus jellemű intézményeknek: a pogány államoknak avagy akár Plátó ideális államának, továbbá az újabbkori s végelemzésben szintén socialistikus felekezeti jellemű államoknak, vagy akár az egyén-elvet szintén megtagadó s épp ezért socialistikus római katolikus egyháznak jellemzésébe bocsátkozni, mert ez messze elvezetne tárgyamtól; hanem igenis szükségesnek tartom, hogy legalább nagy vonásokban ráutaljak a *jelenkori socialismus* ós forrására s mintegy elméleti alapvetésére: az *ókori gnostikus epiphanismusra*.

A II. századbeli gnostikus *Epiphanes* volt ugyanis az első, a ki „*Az igazságosságról*“ írott könyvében a mai socialismus és communismus alapeszméit lerakta s kinek elvét aztán Rousseau és a modern materialisták popularizálták. Ő volt az, a ki kijelentette, hogy az emberi társadalom megromlásának oka a természettől való eltérésben keresendő. „Az emberi élet összes bajai az emberek alkotta törvényekre és intézkedésekre vezethetők vissza. Ezek fosztják meg az embereket természetadta jogaiktól s állják útját boldogságának. Emancipáljuk tehát természetiségünket az emberi törvények és intézkedések alól és szüntessünk meg minden rendet, mint közmegegyezésen alapuló intézkedést, közelebb, szüntessük meg a család, az állam, az egyház rendjét s *térjünk vissza a természethez és természetes élethez*. A természet mindenütt egységes, közösséget és egyenlőséget hirdet. Az ég mindenekre egyaránt kiterjeszti boltját; az égi testek mindenkinek egyaránt világítanak. Legyenek egyek, egyenlők az emberek is; ne legyen gazdag, ne legyen szegény, hanem legyen *vagyonsközösség*. Ime a modern socialismus összes alap gondolatai. Bizony nincs semmi új a nap alatt.

S tényleg a modern socialismus is egész napjainkig ez Epiphanes verte nyomokon haladt s mint communismus az emberi nem egységének gondolatától vezéreltetve egy, a különböző javak, a vagyon, élvezet, műveltség stb. egyenlősítése alapján nyugvó *egyetemes emberi háztartást* akart felépíteni.

E változásnak absurd voltát azonban a komolyabban gondolkozó socialista vezeték igen hamar belátták s törekvéstüknek észszerűbb és tudományosabb alapot vetettek. Sőt ma már még tovább is mennek. Azt a socialismust, a mely kezdetben csak igen szűk körre szorítkozott s philanthrop jelleméhez hiven voltakép csakis a szegény, az elhagyott és minden jogból kitagadott nép, az emberi társadalom igazi páriái iránt való rokonszenvből és jóindulatból táplálkozott s ezek sorsán a létező hatalmi viszonyok és jogrend keretén belül igyekezett úgy a hogy segíteni, szóval a mely kizárólag mint *gazdasági problema* foglalkoztatta az elméket, korunk nagy socialistái, köztük elsősorban a csak nem rég elhunyt bécsi egyetemi jogtanár, *Menger Antal dr.*, egységes, a társadalmi élet minden körét s terét felölelő s átalakítani hivatott, mondhatnám, hőlcseleti világ- s életnézettel fejlesztette.

Korunk socialismusában tehát már nem csupán egy a hagyományos, mondjuk általános jellemét tekintve keresztyén világ- és életnézet keretébe illeszkedő s tisztán gazdasági reformot célzó részletkérdéssel, hanem egy oly merész kísérlettel van dolgunk, a mely azon alaposzlopokat döntögeti le, a melyen maga az úgynevezett keresztyén társadalom épült fel.

A mai socialismus, leghivatottabb képviselőinek, tudományosan képzett vezető férfainak ajkán, *alkut nem ismerő hadüzenet minden tényleges hatalmi rendnek.* Hadüzenet első sorban a legfőbb hatalmi rendnek, a *vallásnak s egyháznak*, s e körben is főként a legfőbb vallásnak, a *keresztyénségnek s a keresztyén egyháznak.*

A nyugati cultur világ fejlődésében ugyanis — éppen Menger Antal dr. szerint — három korszakot különböztethetünk meg.

Az első korszak a népvallások korszaka volt. E népvallások, melyek eredetüket tekintve nem is fűződnek egy-egy alapító személyéhez, hanem évszázadok folyamán a népek belső szelleméből fakadtak, szervezett egyházakká sohasem fejlődtek s erkölcsi célta sem tűztek ki, sőt például a görög-római mythológiának méltán vették szemére erkölcstelenségét.

A második korszak a keresztyén vallás korszaka volt. A keresztyénség mindenütt erősen szervezett egyházakat terem-

tett, a melyek, mint fontos sociális hatalmi tényezők, jelentékeny befolyást gyakoroltak az erkölcsi életre, bárha az összes vallások fejei a keresztyénség győzelme óta a mai napig kizárólag úri politikát űztek. De a keresztyén egyház sohasem vállalkozott arra, hogy a társadalom hatalmi viszonyait átalakítsa, nem vállalkozott még akkor sem, ha ezek a gyakorlati erkölcsiségre a legrombolóbb befolyással voltak is. A rabszolgaságot és jobbágyságot az egyház sohasem támadta meg. E két intézményt csak a XVIII. és XIX-ik század fölvilágosodása szüntette meg, bár azok helyébe ez is csak az elégtelen bérrendszert állította. Sőt a keresztyén egyházak a tapasztalati világnézet elterjedésével hatalmukat mind szélesebb körökben elvesztették s ma már előre lehet látni azt az időpontot, midőn a néptömegekre való befolyásuk teljesen megszűnik és hatalmas szervezetük üres vázzá silányul.

S ugyan miért? Egyszerűen azért, mert elérkeztünk a nyugati culturvilág fejlődésének *harmadik korszakához, a socialismushoz*, a mely a keresztyén élet feltartóztathatatlan összeomlásával éppen oly történelmi szükségszerűség lesz, mint a milyen volt egykor a keresztyénség a pogányság bukásával.

Csaknem szószerint való idézetekkel ismertettem Menger Antal dr. elvi álláspontját, hogy igazoljam fentebbi állításomat, vagyis abbeli kijelentésemet, hogy a mai socialismus elsősorban hadüzenet a keresztyénségnek s általán minden vallásnak s egyháznak. S nem utolsó érdeme éppen az az őszinteség, a melylyel ezt immár nyíltan be is vallja. Egyébként aztán az előtt, a ki a dolgok mélyébe szeret pillantani, ez a vallásellenes irányzat, egészen természetes és érthető jelenség.

A mai tudományos alapokra fektetett *socialismus* ugyanis voltaképp nem egyéb, mint a *materialismus elméletének gyakorlati alkalmazása a társadalmi életben*. Csak önmagához, illetőleg anyag-elvéhez következetes tehát, ha a keresztyénség romjain felépítendő új társadalmi rendnek megalkotásánál, a mint ezt Menger A. dr. is egész határozottsággal kijelenti, egyszerűen elvet minden vallási alapot, elvet minden oly fel fogást, a mely az erkölcsi parancsokat az istenségtől származtatja s elvet minden kilátást egy túlvilági életre, a hol az emberi cselekvés megérdemelt jutalmát avagy büntetését majd elnyeri.

S tényleg épp Menger Antal dr. az a tudományos alapon álló socialisták közt, a ki a vallási alap teljes ignorálásával, sőt egyenes megvetésével, tisztán materialistikus alapon egy egységes socialistikus világ s életnézet megalkotására vállalkozott.

Ő ugyanis kiérezte, hogy a socialismus voltaképp egy egészen új világot jelent s hogy éppen azért meg kell annak képét tudatosan is rajzolni s a régi világgal szembeállítani. Eddig szerinte a világról oly képek forogtak közkézen, a melyeket egyes kiváló nagyszellemek, vallásalapítók vagy bölcselők alkottak. Ma, a mióta a socialismus a XIX. században föllépett, az alsóbb néposztályok hatalma és értelme már annyira fejlődött, hogy nem szükség tovább a világról és emberről az előkelő körök izlésének s kívánságának megfelelő képet alkotnunk, mert megalkothatjuk immár a *valódi nép-bölcsészetet* is.

S miért ne? Hiszen ha a bölcselők eddigelé akarva nem akarva kénytelenek voltak elméleteiket ama körök felfogására alapítani, a melyekhez kivétel nélkül maguk is tartoztak, ha például az ókor büszke bölcselői, Plátó az arisztokrata, Aristoteles a királyfi nevelő az alsó néprétegekkel a rabszolgákkal ugyan édes-keveset törődtek, miért ne lehetne meg is fordítani a dolgot, miért ne lehetne ma már a bölcséletnek minden ágát az alsóbb néposztályok szellemében s érzelmében feldolgozni. Mert nagy tévedés azt hinni, hogy a tudományos socialismus csak néhány *gazdasági kérdés* fejtegetésében s tisztázásában merül ki. Azok a mélyreható ellentétek, a melyek a régi és modern világ és életfelfogást jellemzik s a társadalmi viszonyokat hovatovább mind erősebben befolyásolják, más mezőkre is kiterjednek.

A modern socialismusnak csakis a kiinduló pontja gazdasági kérdés, voltaképp azonban mélyebb forrásokból táplálkozik. Nem akadt ugyan még senki, a ki visszament volna végső mozgató elveire, de tény, hogy az a merőben gyakorlati jelleműnek tetsző életirányzat s annak összes jelenségei, végső elemzésben bizonyos a köztudatban titkon már rég kialakult s lényegileg vallástalan és szellemtelen ismerettani alapon nyugszik. S ez alapot, vagy is hogy úgy mondjuk, a modern socialismus metaphysikáját meg is jelölhetjük. Nem egyéb az, mint az úgynevezett pantheismus. A pantheistikus bölcselmi felfogás hirdeti ugyanis, hogy a dolgok lényege, az egy általános való, a substantia, s hogy az egyes dolgok, maga az egyén is ennek csak pusztá elenyésző tünete, csak csepp az oceanban. A cseppek között pedig nincs se lényegre, se értékre különbség, azok mind egyenlők. Éppen azért a modern társadalom rendjét emez egység, egyenlőség és közöség elvére kell felépíteni.

S kezdik is már felépíteni.

A legelső lépés volt a modern jogrend kifejtése. Úgy

találtak, hogy az új társadalmi rendnek elvégre is jogi reformok útján kell létesülnie. Meg kellett tehát állapítani azon jogi elveket és formákat, a melyekhez a jövőben alkalmazkodnunk s a melyek szerint jogi intézményeinket berendeznünk kell s szakítani azzal az egyoldalú állásponttal, a melyre a jogi szempontokat mindenképen lekicsinylő marxismus helyezkedett s a mely az egész kérdést azzal a kényelmes kijelentéssel títotte el, hogy az új gazdasági rend majd létre fogja hozni a neki megfelelő jogi rendet is.

Menger Antal dr. ezt meg is alkotta. Ő volt ugyanis az első, a ki nem kisebb feladatra vállalkozott, mint hogy a modern socialismus egész bölcsészeti rendszerét felépítse s ki e célra irányuló nagyszabású s az újabb európai jogtudósokra máris rendkívüli hatást gyakorolt munkásságát az új államjogrend kidolgozásával kezdte meg.

Hatásának titka, egyik magyar méltatója, Somló Bódog szerint: ékesen szóló igazsága mellett kétségkívül abban a körülményben is keresendő, hogy nem távolodott el nagyon messze a mai tételes jog alapelveitől, hanem csak oly reformjavaslatokkal állott elő, a melyek a mai magánjog alapelveinek, tehát elsősorban a magántulajdonjognak fentartása mellett is keresztülvihetők. Egyet azonban így is világosan dokumentált s ez az, hogy a jogrendszerek és a hatalmi viszonyok között szoros összefüggés van, más szóval hogy a mai jog a mai hatalmi viszonyok eredője, közelebb, aristokratikus katoná államok uralkodó osztályainak rendszere lévén, a kitagadott vagyontalan néposztályok sorsán annak keretében segíteni nem lehet, hogy épp azért egészen új hatalmi viszonyok alapján kell a jövő jogi formáit és intézményeit megalkotni. S utóbb „Új államtan“ (Neue Staatslehre) című művében emez új formákat s intézményeket be is mutatta.

Nem czélom most e művet s annak alapgondolatait ismertetni. Ezt a feladatot alapos jogász kezekre bízom. Csak azt az egyet emelem ki, hogy épp a legkiválóbb jogtudósok ítélete szerint Menger Antal dr. e művének legjellemzőbb saját-sága, hogy a közjog és magánjog választó falát ledönti, a magánjogot socializálja vagyis a széles néprétegek legelemibb életszükségleteinek kielégítését fő állami feladattá teszi s ekként a tudományos alapokra fektetett socialismus életrevalóságát s megvalósíthatóságát beigazolja.

De Menger Antal dr. hamarosan belátta, hogy az emberség társadalmi életének tartalmát a jog és annak formái nem meritik ki teljesen, belátta, hogy az ember nem csupán jogi, hanem egyszersmind erkölcsi lény is, hogy ebből folyó-

lag az új, vagyis a socialista jogrendszert okvetlenül ki kell egészíteni az új, vagyis a socialista erkölcsrendszerrel is. S pár év előtt, úgyszólván élte alkonyán, e feladatra is vállalkozott, megírta s 1905 január havában ki is adta „*Új erkölcs-tan*“-át („*Neu Sittenlehre*“), mely a hagyományos erkölcs vilá-gát alapjában felforgatja, mondhatjuk, sarkából kiveti. (E művét Ormos Ede dr. fordította le nyelvünkre.)

Sajátságos, merész és kiméretlen, majd hogy nem kegyet-len munka ez s épp azért felette érdekes, mert eszméltet és gondolkozóba ejt. Nem annyira igazságával, mint inkább őszinte és egyetemes szókimondásával, komoly és becsületos törek-vésével hat. De alapjában *elvi ellenmondáson* épül fel.

Természetbölcséleti, metaphysikai elvéhez, a pantheismus, illetőleg a materialismus követelményeihez hiven objectiv erköl-csöt, erkölcsi világrendet s örök törvényt természetesen nem ismer. Alaptétele, hogy „az erkölcsi élet, mint tömeg-jelenség okozati kapcsolatok foglalata, a melyben a társada-lom hatalmi viszonyai, mint okok; az emberi cselekvések, mint okozatok szükségképi *természeti* folyamatok tűnnek fel. Volta-kép tehát szerinte minden emberi cselekvés egyazon szem-pont alá esik s ez a szempont a physikai s nem az ethikai, a mi más szóval annyit tesz, hogy magában véve a dolgot nincs sem erény, sem bűn.

Ámde azért szerinte az emberi cselekvés e természeti jelleme, megkötöttsége mellett sem mondhatunk le gyakorlati erkölcsiségének a társadalom hatalmi viszonyainak átalakítása útján való megjavításáról; ellenkezőleg meg kell rajzolniunk a tökéletes erkölcsi állapotról való eszményünket s törekednünk okossággal és kitartással annak megvalósítására, mért — úgy-mond — nagyjában és egészében mégis azok az erények, melyekre a vallásos és bölcsészeti erkölcsrendszerek töreked-nek, teremtenek kívánatos társadalmi állapotokat.

Íme az alapvetés elvi ellenmondása.

Nincs objectiv erkölcs, nincs erkölcsi világrend, nincs örök törvény és mégis valami kívánatos erkölcsi eseményt tűzök ki czélul s törekszem annak megvalósítására. Törekszem, de hogyan? Hiszen minden erkölcsi cselekvés szükségszerű és kényszerű folyamat, a mely nem tőlem, nem akaratomtól, ha-nem rajtam kívül álló hatalmi tényezőktől függ. Hiszen, mint Menger Antal dr. elvét határozottan ki is fejt: „szórszálhaso-gató az, a ki be nem látja, hogy hatalom és erkölcs lénye-gileg azonos dolgok“, hogy az embert a hatalmak mint dró-tok rángatják és hogy a néptömegek jogilag és erkölcsileg nem szabadok.

De ki hát a szabad? Az előzmények után az alapelvől kifolyólag azt a feleletet várják, hogy senki, mert hiszen az emberi cselekvés „szükségképi természeti folyamat”. S ime egészen más feleletet nyerünk: Menger Antal dr. könyvében a legelső tétel, hogy minden erkölcs, akár az állam, akár az egyház, akár a közvélemény vagy más hatalmi tényező alkotja és fejleszti, *az emberi akarat és cselekvés szabadságát* feltételezi; hogy az, emberi akarat a társadalom hatalmi viszonyainak működése következtében vesztette el szabadságát, sőt el sem is vesztette egészen, mert hiszen — Paulsent idézve — saját meggyőződéseiként hangoztatja, hogy egynémely embernél és cselekedetnél az akarat szabadsága megállapítható.

Ki hát a szabad? Szabad az a néhány történelmi személy, a kik erkölcsi megítélés dolgában külön állást foglalnak el, a kik felülemelkedtek a társadalom hatalmi viszonyain, sőt egyenesen előidézték azok legnagyobb változásait, mint — hogy saját példáit idézzem — Krisztus avagy Luther. Sőt nekem úgy látszik, hogy ezt a szabadságot többen is, így legalább maga Menger Antal dr. is vindikálja magának, mert hiszen ő a társadalom hatalmi viszonyain még a Krisztusénál és Lutherénál is nagyobb változást akar előidézni.

De hát a mi egynél, kettőnél, háromnál, miért ne lehetne az meg többenél s legalább, mint arravalóság, minden embernél? S kérdem: igazi tudományos socialismus az, a mely az emberi nem egységét, egyenlőségét mindjárt az első lépésnél: az ember *emberi, szellem-erkölcsi* mivoltának homlokegyenest ellenkező megállapításánál sutba vágja s míg a nagy néptömeget, a melynek érdekében világreformot indít, *állatfokra* degradálja, addig egyes ú. n. történelmi személyeket egészen kizárólagos lényeknek minősít?

Ezt az elvi ellenmondást aligha lehet a tudományos socialismus javára elkönyvelni.

No de menjünk tovább.

Ahhoz az elvi állásponthez hiven, hogy az emberiség mint néptömeg, akaratát tekintve nem szabad, hanem mintegy a hatalmi viszonyok vontatójára vagyon akasztva: igen természetes dolog, hogy Menger Antal dr. a maga erkölcsstanában nem beszélhet arról, hogy mit *kell* tehát az embernek tennie, mert hisz e követeléssel csakis szabad lényekhez fordulhatunk, hanem csakis arról, hogy mit *tesz* és mit *kénytelen* tenni a társadalom hatalmi viszonyainak befolyása alatt. Innét, hogy ő műve első részében a társadalmaknak és egyéneknek mintegy statisztikai képét ismerteti s csakis midőn ama fentebb említett kiváltságos történelmi személyekre s ezek között éppen

önmagára fordítja figyelmét, akkor, vagyis műve másik részében tér át amaz eszközök fejtegetésére, a melyek által a jelenkor erkölcsi állapotai megjavíthatók, közelebb, a melyek által a hatalom és erkölcs a szűkebb életkörök korlátai közül kiszabadítottan az összesség érdekeinek szolgálatába állítható.

Nagyon sötét a kép, melyet a tényleges erkölcsi állapotokról rajzol, sok tekintetben igazságtalan is.

Czélja beigazolni azt a fent említett alaptételt, hogy hatalom és erkölcs lényegileg azonos dolgok, vagyis hogy erkölcsös az, a ki a társadalom tényleges hatalmi viszonyaihoz alkalmazkodik; erkölcstelen, a ki azokkal szemben ellenállást fejt ki. Az erkölcs tehát a mindenkori hatalmi viszonyok szerint folyton változik. Innét, hogy ugyanazokat a személyeket és cselekvéseket ma dicsérik, csodálják, holnap utálják és megbélyegzik. A ki tehát erkölcsileg kifogástalan ember akar lenni, annak alá kell magát vetnie az uralkodó hatalmi tényezőknek.

S melyek a társadalom eme hatalmi tényezői?

Első helyen áll ma, illetőleg az egyházi hatalom megszorítása óta az *állam és jogrend*, az alkotmány és kormányzat, a tulajdon és a család intézményével. Ez intézmények körén belül foly le az ember élete s itt születésétől fogva haláláig legfontosabb cselekvései a külső kényszerrel is magukban foglaló jogszabályok alá vetvék. Sőt az állam és a jogrend voltaképp nemcsak a kikényszeríthető cselekvéseken uralkodnak. Királyok, miniszterek, mágnások, papok, hivatalnokok, katonatisztek s a gazdag emberek polgártársaik részéről oly tekintélyben és tiszteletben részesülnek, melyet semmiféle törvény nem parancsol, de az illetők megkövetelnek. Tehát a szorosan erkölcsi cselekvések, hűség, alázatosság stb. is a hatalom befolyása alatt *állanak*.

Második helyen áll az *egyház*, a mely eredetileg külső kényszerrel nem ismert s épp ezért tisztán erkölcsi jellemű társaság volt, de utóbb a kényszerítő hatalmat is magához ragadta s hiveire, ha azok parancsolatait nem teljesítették, mindenféle megtorló, sőt egyenesen pénz-, fogság, sőt halálbüntetést is mért.

Harmadik helyen áll a közös élethivatás és foglalkozás alapján szervezkedő *rendiség*, a melylyel szintén bizonyos sajátos, úgynevezett osztályerkölcs párosul s nem ritkán oly hatalmi tényezővé válik, hogy még az állami s egyházi hivatalos erkölcsöt is elnyomja. Gondoljunk csak például a párbajra, sőt némely rend, teszem azt a katonatiszti, a hivatalnoki, az ügyvédi, tagjai felett fegyelmi hatóságot is gyakorol s a maga

rendi erkölcsét, önzését más néposztályokkal szemben külső kényszerútján is érvényesíti.

Negyedik helyen áll a *pártszervezet*, a mely céljai szerint lehet politikai, vallási, gazdasági, művészi stb. Ez meg a maga párterkölcseivel és fegyelmével nehezedik rá a maga tagjainak életére s cselekvéseire s borzasztó harcra kél nem egyszer, a mint ezt például az anarkistáknál, kommunistáknál, munkásszövetkezeteknél stb. látjuk a közrenddel és erkölcsi-séggel.

S végre ötödik helyen áll a *közvélemény*, illetőleg a mások véleménye, a mely az emberek cselekvéseit szintén igen gyakran nagy mértékben befolyásolja és irányítja. E részben főként az előkelőbb és befolyásosabb egyének helyzete igen nagyjelentőségű. Az uralkodók nézetei és óhajai szerint százezrek igazodnak. Eugenia császárné 1856-ban áldott állapota palástolására krinolint csináltatott s a krinolín divattá lett hamarosan egész Európában, akár volt rá szükség, akár nem. De, viszont a hatalmasokat is nem kis mértékben befolyásolja a néptömegek véleménye, vagyis az úgynevezett közvélemény, a melynek ma a hatodik nagyhatalom, a *sajtó* a képviselője.

Ezek ama hatalmak, a melyek sokszor egymást keresztül-kasul szelve és gázolva a mi erkölcsünket szinte természeti kényszerúséggel produkálják s nem mi magunk, nem a mi képzelt szabadakaratumk.

Ha tehát a mai hatalmi viszonyok megváltoznának, szükségszerűleg megváltoznék az erkölcsi felfogás és élet is. Így, hogy csak egy-két példát idézzünk: „a róm. kath. egyház súlyedő hatalmával — mondja Menger Antal dr. — a középkori szentek jámbor rajongásai, bőjtje és önsanyargatásai már is csaknem egészen elvesztették erkölcsi árfolyamukat s ha a tulajdon intézménye felbomlik, korunk vagyonszerző törekvéseire a jövő embere szinte sajnálattal és megvetéssel tekint vissza“.

Nincs tehát vizásabb dolog, mint örök erkölcsi törvényekről beszélni. Az, a mit lelkiismeretnek, bensónkben megnyilatkozó hangnak neveznek, nagyon is prózai dolog, vagyis nem egyéb, mint a társadalom hatalmi viszonyaival szemben tanusított ellenszegülés következményeitől való félelem.

Látni való ebből, hogy Menger Antal dr. az erkölcs objectív lényegének tagadásával voltaképp úgy a közösségi, mint az egyéni élet s cselekvések megítélésénél *elvet minden erkölcsi mértéket*. S csodálatos, hogy mikor ezt teszi, *ő maga az összes társadalmi hatalmi tényezőket mégis objectív erkölcsi szempontból bírálja meg*.

Ostorozza első sorban a két legnagyobb hatalmat, az államot és az egyházat. Az állami hatalom birtokosai — úgymond — feloldva érzik magukat minden erkölcsi parancs kötelezése alól s saját népeik is megbocsátanak nekik mindenfajta csalást és erőszakosságot. Hasonlókép jártak el az egyházi hatalom birtokosai, a pápák is, sőt ezeknél — úgymond — az erkölcstelen világi politikához még a vallás eszközeivel való visszaélés is járult. Tisztán világi célokból feloldozták a népeket az uralkodójukkal szemben fennálló hűségeskü alól, egész országokat vettek egyházi átok alá s azokat a szerencsétleneket, a kik dogmáiktól eltérőleg gondolkoztak, a pápai inkvizíció gyakorta irtóztatós halállal büntette.

S ugyanez önkénnyel és zsarnoksággal találkozunk a társadalmi osztályok, a papság, a birtokaristocrátia, a katonaság, a modern iparosok s tőkésék körében is, a kik munka nélkül való jövedelmük biztosítása és fokozása végett az alsóbb foglalkozásbelieket rendszerint kizsákmányolják.

Hát ki fogja tagadni, hogy mind ebben sok igazság van, de — kérdem — van-e oka és joga e miatt épp Menger Antal doktornak panaszkodni? Hiszen az ő felfogása szerint mind az, a mi a társadalmi s erkölcsi élet terén történik, *természeti* kényszerűséggel történik s a különböző cselekvések lényegileg mind egy sorba, physikai és nem ethikai szempont alá esnek? Hiszen szerinte nincs sem erény, sem bűn! S ha nincs, miért tartjuk az egyik cselekvést különbnek a másiknál; miért zúgolódjunk, hiszen úgy sem változtathatunk azon, a mi természeti kényszerűség?

Hát biz ez nagy és nyílt ellenmondás. S még érthetlenebb, mikor aztán Menger Antal dr. a közösségi erkölcs teréről az egyéni erkölcs terére lépve s újból kijelentve, hogy tárgyilagosan véve a dolgot, erények és bűnök egyáltalán nincsenek, egyszerre mégis csak a hagyományos felfogásmódhoz csatlakozik s elkezd egész komolyan beszélni a különböző *erényekről és bűnökről*.

Nem bocsátkozom idevágó fejtegetéseinek részletes ismertetésébe, bár érdemes feladat volna, de mégis nem állhatom meg, hogy egy-két sajátos gondolatát e körből is ki ne emeljem.

Rendszer a tárgyalásában nincs. Inkább ötletszerűen beszél egy és más kikapott themáról. Beszél első sorban az *utódok veszélyeztetéséről* s e pontnál ugyancsak erősen hangsúlyozza, hogy önmagunk iránt való kötelességek nincsenek. Még az öngyilkosság sem bűn, mert a természet a testet alárendelte az ember akaratának! És mégis az utódok ellen

elkövetett legnagyobb bűnnek tartja, ha az ember mértéktelen, iszákos, feslett életű, vagy ha például egy családapa öngyilkosságot követ el.

Hát biz ez furcsa következetesség. Ha önmagunk iránt nincs semmi erkölcsi kötelességünk, ha a természet a testet teljesen alárendelte az ember akarátának (bár Menger Antal dr. álláspontján állva ép az ellenkezőt kellene mondanunk, t. i. hogy akaratumk van teljesen alárendelve a testnek s általán a külső hatalmi tényezőknek) úgy mi kifogása lehet mind e bűnök ellen? Hisz ez esetben korlátlan önkénnyel teheti az ember mindazt, a mit akar. S ha életét kiolthatja, ne volna teljes joga az elenkezőt cselekedni: életét fenntartani, testét, a mint neki tetszik, ápolni, s annak minden kívánságát, szenvedélyét kielégíteni? Mi tartsa őt ettől vissza, ha nincs erkölcs, ha ő csak állat s nem ember?

A jövőendő nemzedék érdekeit akarja megóvni. Nagyon szép. De hát mi alapon? Én erre csak egy alapot tudnék s ez: az ethikai alap, az isteni szeretet. Ez igenis kötelez arra, hogy a mások javát, boldogságát, miként a magunkét, ugyan úgy munkáljuk. S elfogadja Menger ez alapot? Első pillanatra magam is azt hittem, igen, mert az utódok veszélyeztetése után nyomban „*felebaráti szeretetről*“ beszél. Ámde mennyire csalódtam!!

Minden előtt megragadja a jó alkalmat, hogy leszólja a keresztyénséget, a mely szinte dühöng a felebaráti szeretet ajánlgatásában, követelvén, hogy kiki felebarátját, mint önmagát szeresse, sőt a rosszat is jóval fizesse vissza; aztán dicséri a buddhismust, a mely csak vallási és nemzetiségi türelmet ajánl s felmagasztalja a mohammedanismust, a mely, bár a hitsorsosok iránt szelidséget és könyörületeséget parancsol, de a hitetlenek ellen gyűlölséget és pusztítást hirdet s megengedi a megtorlást is a jogtalansággal szemben.

A ki kereken állítani meri, hogy „hiába való dolog az embernek az egész jogi és erkölcsi renddel ellentétben áradó felebaráti szeretetet ajánlgatni“, az az utódok iránti erkölcsi kötelességről se beszéljen.

Azt azonban, a mit Menger Antal dr. fejtegetései további folyamán a hazugságról, a hamis esküről, a kapzsiságról, a szüzességről és a gógról mond, nagyjában el lehet fogadni, bár az ő álláspontján az is érthetetlen dolog mind.

Igaza van abban, de — nem általános, kivételt nem ismerő alakban — hogy a hol hatalom van, ott van hazugság is, mert tény, hogy a társadalmi viszonyok jó része a civilizált és civilizálatlan körökben hazugságon alapszik, hogy a

politikai, az egyházi, vallási és tudományos hazugságoknak se szeri, se száma. S még inkább áll ez a magánélet körében divó s rendszerint a despotismusban gyökerező hazugságokról.

A hatalom birtokosa alattvalóit egyenesen hazugságra, hízélgésre s alattomosságra kényszeríti, mert azok csakis ez úton tudnak sorsukon némileg enyhíteni.

A kapzsiság pedig egyenesen a mai társadalmi hatalmi viszonyokban gyökerezik. Ha az anyagi javakat a társadalom összes tagjai közt egyenlően tudnók elosztani, egy ily tisztán communistikus gazdasági rendszer mellett, egyszerre vége volna minden kapzsiságnak, mert elveszítené legcsábítóbb célját. Mai társadalmi rendünkben azonban minden egyesnek gazdasági helyzete a munkadíjon és munka nélkül való jövedelmen alapszik. A munkások izzadnak, szükölködnek, a herék élveznek s hogy minél többet élvezhessenek, kapzsiszkodnak és harácsolnak.

Innét, hogy a nemi élet tisztasága vagy tisztátalansága is lényegileg a társadalmi hatalmi viszonyoktól függ. Minden társadalmi hatalmi viszony, akár gazdasági, akár politikai, egyházi vagy társadalmi befolyáson alapszik, átlag megfelelő mértékben nemi erkölcstelenséget idéz elő. A gazdag ember, — mondja Menger Antal dr. — vagy a hatalom ura, annyi élvezetet vásárolhat magának, a mennyit akar s a nemi viszonyok épp oly vallási körökben, a hol a papok a szüzességet magasztalják és a Máriatiszteletet ápolják, sokkal rosszabbak, mint a mohammedanizmus bármely országában.

S végre a gőgöt is egyenesen a mai társadalmi hatalmi viszonyok teremtik.

Midőn ugyanis a rangérzet túllépi a valóságban meglevő társadalmi állást, akkor gőgről beszélünk; mikor pedig annak színvonala alá süllyed, akkor alázatossággal van dolgunk. A gőg legrettenetesebb elfajulása a czézári örület. S leginkább fokozódik ez az úgynevezett parvenu dinasztiaéknál, a minő példának okáért a Julius Claudius császári ház vala s azon uralkodóknál, a kiknek hatalma korlátlan s kik kifelé versenytársak nélkül állnak.

De a gőg jelentkezik az alsóbb körökben is, sőt bizonyos értelemben a legtöbb ember a valóság határain túl iparkodik a külvilág előtt gazdagnak, hatalmasnak műveltnek és híresnek látszani, legtöbb család romlásának ez az erőlködés és kapaszkodás az oka. E körökben azonban a gőg inkább a stréberség alakját ölti, a mely hogy előre törtessen, s minél befolyásosabb és jövedelmezőbb állásba juthasson, semmiféle eszköztől sem riad vissza. S bizony nem egy ízben még a

szentek alázatossága és önmegtagadása sem volt egyéb, mint közönséges stréberség.

De nem folytatom tovább; azt hiszem, az eddigiekből is eléggé kiviláglik, hogy Menger Antal dr. szerint minden erkölcsi jelenség, legyen bár annak hagyományos neve erény, avagy bűn, nem egyéb, mint a társadalmi viszonyok visszfénye.

S ha így áll a dolog, akkor egészen érthető, hogy ő mindamaz úgynevezett bűnök eltüntetésére s az emberiség életének megjavítására és boldogítására csakis egy módot tud és ez a *társadalmi hatalmi köröknek socialistikus szellemben való átalakítása*. Műve utolsó részében ennek útját és módját is megjelöli s kétségkívül ez irányú kísérlete hívja ki legnagyobb mértékben érdeklődésünket.

Dr. Masznyik Endre.